

בענין מצות קידוש קודם חשיכה

גרסינן במס' ר"ה (דף ט' א) ודמוסיפין מחול על הקודש מנלן דתניא בחריש ובקציר תשבות ד"ע אומר: אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וכו', אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית. ר' ישמעאל אומר: מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר שהוא מצוה, ור' ישמעאל מוסיפין מחול על הקדש מנ"ל? — נפקא ליה מדתניא ועניתם את נפשותיכם בתשעה יכול בתשעה ת"ל בערב, אי בערב יכול משתחשך ת"ל בתשעה, הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום, מלמד שמוסיפין מחול על הקודש, אין לי אלא בכניסתו ביציאתו מנין ת"ל מערב עד ערב, אין לי אלא יוחכ"פ שבתות מנין ת"ל תשבתו, ימים טובים מנין ת"ל שבתכם, הא כיצד? — כל מקום שיש בו שבות מוסיפין מחול על הקודש עכ"ל הגמרא.

והנה ביסוד דינא דתוספת שבת ויו"ט נחלקו הראשונים אי התוספת הוי רק לענין איסור מלאכה בלבד דיש איסור תוספת בפ"ע קודם יו"ט, או דאינו דין מסוים המתייחס לענין אסור מלאכה בלבד אלא תכנו, דכל מצוות היום חלין בזמן תוספת. דעיין בתוס' בפסחים (דף צט, ב) ד"ה עד שתחשך וז"ל: מקשי אמאי איצטרך עד שתחשך פשיטא ועוד דגמ' גבי שבתות וימים טובים לא קתני ליה, ואומר הר"י מקורב"ל דגבי מצה דוקא בעינן עד שתחשך כדתניא בתוספתא הפסח ומצה ומרור מצותן משתחשך. וטעמא משום דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה, ומצה ומרור איתקשו לפסח, אבל סעודת שבת וימים טובים מצי אכיל להו מבעוד יום כדאמר בפרק תפילת השחר (ברכות כז:): מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קידוש היום מבעוד יום. ואומר מה"ר יחיאל דכי פריך בגמ' מאי איריא ערבי פסחים כו' לא מצי לשנויי דנקט ערבי פסחים משום דבעי למיתני עד שתחשך דכבר אשמעינן באיזהו מקומן דקתני הפסח אינו נאכל אלא בלילה והכא אגב אורחיה תניה בקוצר, ורבנו יהודה תירץ אפילו אי בעינן גבי שבתות וימים טובים עד שתחשך הכא איצטרך למיתני דאתא לאשמועינן דאע"ג דשחיטת פסחים מבעוד יום אינו נאכל מבעוד יום, כשאר קדשים וכן יש בירושלמי בריש פירקין תני ערב שבת מן המנחה ולמעלה לא יטעום כלום עד שתחשך. עכ"ל.

ושמעתי ממו"ר מרן הגרי"ד סלוביצ'יק שליט"א דלפי הר"י מקורב"ל בזמן התוספת חלה כל מצות היום דע"י קבלתו נעשה התוספת כחלק מהיו"ט עצמו, ורק דחלוק בזה דבשבת איסורו במלאכה בסקילה וביו"ט בלאו ואילו בזמן תוספות אסור רק בעשה. אבל זמן התוספת נתפס בעצם קדושת היום. ולכן להר"י מקורב"ל אילולא גזה"כ דבעינן לילה לקיום מצות אכילת מצה היינו יכולין לקיים מצות מצה אף בזמן התוספת. הרי מוכחת שיטתו דתוספת חלה אף לענין עצם מצות היו"ט, ולא רק לענין איסור מלאכה. ובזה חולק רבינו יהודה המובא בתוס' דלא תירץ כהר"י משום דסבר

דא"א לומר שיחולו מצוות היום בזמן התוספת. דדין התוספת לא נאמר רק לענין איסור מלאכה בלבד ולא לענין כל מצוות היום.

ועיין עוד בתוס' בכתובות (דף מ"ז, א) ד"ה דמסר לה בשבתות ויו"ט, וז"ל: ואע"ג דאמר במו"ק (דף ת:) ושמחת בחגך ולא באשתך דאין נושאים נשים בחולו של מועד משום דאין מערבין שמחה בשמחה. ודרשה גמורה היא כדאמר בחגיגה דהוי דאורייתא איכא למימר דהכא איירי שעה אחת לפני יו"ט שהוא כיו"ט לענין מלאכה דתוספת דאורייתא ובטילה באותה שעה מן המלאכה, עכ"ל. הרי דס"ל להתוס' דאין מצות שמחה נוהג בזמן תוספת. וסברי דבזמן תוספת אין מצות היום נוהגות. ולא נאמר דין תוספת רק לגבי איסורין, ולא לענין כל מצוות וקדושת היום. שלא כסברת הר"י מקורב"ל. מאידך, לפי תשובת ר' יעקב פאלאק (ועיין בט"ז או"ח סי' תצד) דאין תוספת לחג השבועות מלפניו משום דבעינן תמימות מבוואר דסבר דתוספת אינו איסור מלאכה בלבד, אלא הוספה בקדושת היום לכל דיניו וכמו דקדושת חג השבועות אינה חלה אלא אחד שבעה שבועות תמימות ה"ה לתוספת, ודו"ק.

[ורבינו שליט"א רגיל להביא את תשובת ה"משיב דבר" (חלק שני סי' ע"ג) שנשאל באשה ששמעה שמועה שמת לה מת אחרי שהדליקה נרות ונהגה אבילות קודם שקיעה אי יו"ט מבטל השבעה או דנחשב כשמועה בתוך החג וחיבת לנהוג אבילות שבעה אחרי החג, והנצי"ב השיב דתלוי בדין תוספת אי שמחה נהגה בתוך תוספת אז נחשב לשמועה בתוך החג וחיבת לנהוג אחר החג אבל אם אין חיוב שמחה בזמן תוספת ייחשב כניהוג אבילות קודם החג ובכניסת החג בטלה השבעה.]

אלא ססברת התוס' הנ"ל בכתובות דשמחה אינה נוהגת בזמן התוספת צריכה ביאור. דהרי בגמ' ברכות (דף כ"ו, ב) מבואר דמתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס. וכתב הר"ן שם דרב צלי בערב שבת של שבת שהיה מתכוין לקבל שבת מבעוד יום ולהוסיף מחול על הקדוש. ובזמן התוספת מקיים מצות קידוש דהוא מצוה דאורייתא. ומאי שנא מצות שמחה ממצות קידוש דקידוש נוהג בזמן תוספת כדמבואר בגמ' ואילו מצות שמחה אינה נוהגת בזמן תוספת, וצ"ע לכאורה. והנה עיין ברמב"ם (פכ"ט מהל' שבת הי"א) וז"ל: יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אעפ"י שלא נכנסה השבת וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום אע"פ שעדיין היא שבת, שמצות זכירה לאמרה בין בשעת כניסתו ויציאנתו, בין קודם לשעה זו כמעט עכ"ל.

והנה הרמב"ם (פ"א מהל' שביחת עשור ה"ו) ס"ל דאין תוספת דבר תורה אלא בעיניו. אבל לא בעשית מלאכה, כן כתב שם הה"מ — לא מןה"כ ולא בשבתות. וזהו שכתב מתחיל לצום ולהתענות וזהו שלא נזכר בדברו בהלכות שבת תוספת כלל מה"ת ועי"ש בלח"מ שהביא מקורות הרמב"ם לפסקו זה. וכן הוכיח הגר"א (או"ח סי' רס"א ס"ק ב) דאין תוספת כלל מה"ת ולדבריו, הרמב"ם סובר כר"ג במו"ק (דף ג:) דלית ליה תוספת כלל דילפינן שבת שבתון משבת בדאשית מה להלן היא אסורה לפנייה ולאחריה מותרין אף שבתות שנים היא אסורה לפנייה ולאחריה מותרין. [אך הדרב"ז ח"ב סי' קי"ג רוצה לומר בדעת הרמב"ם שגם הוא ס"ל דתוספת שבת ויו"ט היא מה"ת.]

והנה אי נימא כנ"ל, דהרמב"ם סבר דאין תוספת מן התורה, א"כ למה פסק שיכולין לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום, שהרי אין לו להרמב"ם דין תוספת כלל

א"כ איך יוצא מצות קידוש בחול. [נממור"ר נר"י שמעתי דאף דהרמב"ם סבר דאין חיוב תוספת, אם קיבל מודה שחל. אבל מהגר"א ושאר נושאי כלים ברמב"ם מבואר דסברי דאין דין תוספת להרמב"ם כלל, ואפי' בקיבל אינו חל].

והמבואר מזה דהרמב"ם סבר דיכול לקדש על הכוס אף קודם כניסת השבת, ולא מצד דין תוספת, אלא כל דסמוך לשבת כמעט (וכוונתו — מפלג המנחה) מצטרף הקידוש לשבת. והינו דלא בעינן קדושת השבת כדי לקיים מצות קידוש. וכך מוכח מדברי הרמב"ם שהשוה דין קידוש קודם כניסת השבת לדין הבדלה שהיא קודם יציאת השבת שכתב: וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום. והנה אילו היה דין הקידוש קודם השבת מבוסס על תוספת שבת, כי אז לא היה לזה שום שייכות לדין הבדלה קודם יציאת השבת דבקידוש יוצא משום דע"י התוספת כבר נחשב שהגיעה השבת ואין זה ענין כלל להבדלה בשבת עצמה קודם שיצא היום.

אלא מוכח דגם שמקדש קודם השבת אינו מדין תוספת שבת אלא הוא חד דינא עם הבדלה שקודם יציאת השבת, שלצורך מצות קידוש לא בעינן לחלות קדושת השבת, הדי בזה דהוא סמוך לשבת.

והסבר הדברים הוא, משום דמצוה זכור את יום השבת מתקיים אף באמצע השבוע דכל מעשיך יהיו לשם השבת. וכן כתב רש"י בפירושו עה"ת בפרשת יתרו בפ"י זכור: תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נודמן לו חלק יפה מזמינו לשבת. ומקורו מהמכילתא. וזוהי מידתו של שמאי הזקן דאיתא בגמ' (ביצה דף ט"ז): אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. כיצד? — מצא בהמה נאה אומר תהא זו לכבוד שבת, למחר מצא אחרת נאה הימנה מניח השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו כל מעשיו היו לשם שמים שנא' ברוך ה' יום יום יעמס לנו. ובמכילתא דרשב"י איתא שמאי הזקן אומר: זכירה — עד שלא תבא, שמירה — משתבא. ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זו מפיו לקח חפץ טוב אומר: זה לשבת, כלי חדש אומר: זה לשבת. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים. הרי דמבואר דקיום מצות זכור אינו מוגבל רק ליום השבת עצמו אלא מתקיים אף קודם השבת. ואף הלל שלא נהג כמידת שמאי הזקן אין זה משום דסבר דבחול מופקע הוא מקיום מצות "זכור", אלא דמשום מדת "ברוך ה' יום יום" היה סומך על מה שיבוא אבל לא משום דבחול אין קיום בזכירת שבת שהרי קודם השבת גם הלל היה צריך להכין לשבת. [ועיין ברמב"ם בפירושו עה"ת (שמות כ"ח) שטען על רש"י שהביא שיטת שמאי הזקן, ולדברינו מיושבים דברי רש"י שאף להלל אין "זכור" מוגבל רק לשבת שלד"ה הוא מצוה תמידית, ורק דנחלקו באופן קיום המצוה].

ולכן סוּבַר הרמב"ם דכיון דחזינן ד"זכור" מתקיים אף בימות החול. כמו כן גם קיום קידוש על הכוס דהוא ג"כ ממצות "זכור" מתקיים קודם השבת בחול, כל עוד הוא קצת לפני השבת דאז מצטרף לשבת. דקיום מצות זכירת השבת לא בעי עצם קדושת היום.

ונראה דאף הר"ן שכתב דמה דרב מצלי בע"ש ועשה קידוש ע"ש היה משום תוספת שבת אינו חולק על עצם היסוד על הרמב"ם. אלא דסבר דבכדי לצרף קידוש שעל הכוס לשבת, בעינן לתוספת אבל לא מפני דבעינן קדושת שבת לשם הקידוש.

אלא הדרמב"ם סבר דהצירוף של הקידוש לשבת אחרי פלג המנחה, דסמוך לשבת סגי אף דהוי עדיין חול, והר"ן סבר דבלא תוספת השבת אין צירוף ליום השבת.

ולפי"ד הרי מיושב היטב מה שהקשינו על שיטת התוס' בכתובות דסברו דבתוספת אין מצות שמחה נוהג דתוספת הוי דק לענין איסור מלאכה ולא לענין מצוות היום. והקשינו, איך לדעתם מקיימים קידוש על הכוס בזמן תוספת. אכן להנ"ל לק"מ שהרי לצורך קיום קידוש על הכוס להרמב"ם לא בעינן קדושת שבת כלל, דקיום זכירת שבת ביסודו יכולין לקיים אף קודם השבת, ואף להר"ן דהצריך תוספת שבת לקיום קידוש על הכוס זהו רק משום דבעינן צירוף לשבת אבל בעצם קיום זכירת שבת מודה דאינו תלוי בקדושת השבת וסגי בצירוף לכד. דבלא תוספת שבת וחלות קדושת שבת אין צירוף.

ובזה שונה קידוש משמחה ושאר מצות היום דמצות שמחה כרוך בקדושת היום ולכן בזמן תוספת סובר התוס' דאין מצוות היום חלות עדיין משום דאין קדושת היום בתוקפו ואינו נוהג אז מצות שמחה אבל קדוש על הכוס מתקיים אז דאינו כרוך בעצם קדושת היום וכמו שכתבנו. וח"א העיריני דכדברינו מפורש בתוס' הדא"ש לברכות דף כ"ז שהרי הדא"ש כתב וז"ל: דרב צלי של שבת בע"ש והיה מקבל עליו שבת מבעוד יום, ע"כ. הרי דלהדא"ש תפלת רב מבוססת על תוספת, אבל לקמן גבי כוס כתב הרא"ש, וז"ל: אומר קדושה על הכוס או אינו אומר וכו' קס"ד משום דקדושה מן התורה הוא אין לו לאומרו מבעוד יום. ומסיק שהיה אומר גם קדושה על הכוס משום דכתיב "זכור את יום השבת" דמשמע סמוך לכניסתו מדלא כתיב זכור ביום השבת, עכ"ל. הרי דלא סמך הרא"ש על זה שהיה הקידוש בזמן תוספת, דלכן מקדש על הכוס אלא כתב דזהו משום דקיום זכור לא בעי יום השבת עצמו מדלא כתיב זכור ביום השבת. הרי להדיא דאף דלהדא"ש דבעינן תוספת כמו שכתב לענין תפילה אבל התוספת הוא בכדי לצרף הקידוש ליום השבת.

והנה שמעתי ממו"ר מרן הגר"ד שליט"א דבמצות קידוש יש שני ענינים: א) אמירת דבר שבת על קדושת השבת. (וב דע"י אמירת קידוש יש חלות קדושה ביום. ואף שקדושת שבת קביעי וקיימי מששת ימי בראשית, ע"י אמירת קידוש על הכוס מחדשים תוספת קדושה וחלות שם מועדי ה' על היום ורבינו הסתמך על הרמב"ן בפירושו עה"ת (פ' יתרו) שכתב וז"ל: אבל לדבותינו עוד בו מדרש ממלת לקדשו שנקדש אותו כענין שנא' 'וקדשתם את שנת החמישים שנה' שהיה טעון קידוש ביי"ד לומר ביובל מקודש מקודש, אף כאן צוה שנוכיד את יום השבת בקדשנו אותו, עכ"ל. מפורש שמצות קידוש יש בה לקדש את היום, וכפעולת ביי"ד שמקדשין את שנת היובל. וביאר בזה כונת הגמ' (פסחים דף קה): שאני לן בין עיולי יומא לאפוקי יומא, עיולי יומא כל כמה דמקדמינן ליה עדיף ומחבבינן ליה, אפוקי יומא מאחרינן ליה, כי היכי דלא ליהוי עליו כטונא, דקידוש קודם למצוה אחרת משום דקידוש מכניס היום דהיינו דקידוש מוסיף חלות קדושה ליום ולכן יש ענין לקדש בהזדמנות הראשונה.

ובזה ביאר גם דבר הירושלמי בערבי פסחים ה"ב דאיתא צבור שאין להם יין, ש"ץ יורד לפני התיבה ואומר ברכה אחת מעין שבע וחותרם מקדש ישראל ויום השבת. ודברי הירושלמי תמוהין, שהרי הנוסח שביו"ט שמברכין מקדש ישראל והזמנים, דהפירוש הוא מקדש ישראל דמקדשי לזמנים דבי"ד מקדשין החדשים והיו"ט. אבל

בשבת דקבוע ועומד ואין לישראל חלק בו, אין מקום לנוסחא דמקדש ישראל ויום השבת. אלא דלפי דברי רבינו מובן שפיר האי נוסחא, משום דאף דשבת קדוש מעצמו מששת ימי בראשית מ"מ ע"י ישראל המקדשים את השבת בדברים, נתוסף עוד קדושת מקרא קדש. ע"כ דבריו המאירים.

והנה לפי מה שכתבנו דיכולין לקיים קידוש על הכוס להרמב"ם אף קודם כניסת השבת, צ"ע לכאורה איך מתקיים הך קיום דקידוש על הכוס שמקדש היום ומוסיף קדושה לשבת שהרי לכאורה קיום זה שייך רק בשבת עצמו שמוסיף ע"י הקידוש קדושה בדבריו, וצ"ב.

וע"כ צ"ל דמה שקידוש מוסיף קדושה הוא בזה עצמו שקובע את היום ליום מיוחד וקדוש וקביעות זו אין צריך להיות דוקא ביום השבת עצמו דאף שכשמקדש סמוך לשבת כשם שיש צירוף קידוש ליום השבת לענין דברי השבת כמו כן מצטרפים דבריו לקבוע את יום השבת ולקדשו בכניסתו.